

I.N.Καζάζης

*Η Φιλολογική Ανάγνωση
ως προεργασία για την επεξεργασία
των κειμένων*

Η γλωσσική και λογική επεξεργασία ενός ποιητικού αποσπάσματος καλό είναι να αρχίζει με κάποια προεργασία. Προτείνεται η εξής, δοκιμασμένη σε πανεπιστημιακό επίπεδο, τεχνική, την οποία θα αποκαλέσουμε απλώς "φιλολογική ανάγνωση". Περιλαμβάνει:

(1) Κατά κώλα μεταγραφή του κειμένου (ποιητικού ή πεζού)

Αντιγράφεται ή μεταγράφεται το απόσπασμα κατά προτάσεις και κώλα.

Η γραφή αυτή κρίνεται απαραίτητη, για να μπορεί να διακρίνει κανείς έκτυπα τα μεγαλύτερα και μικρότερα μερίδια του νοήματος. Επιπλέον, για να αναδεικνύονται οι εμφάσεις τόσο μεταξύ των μονάδων σύνταξης που συναπαρτίζουν μια συντακτική περίοδο, όσο και στο εσωτερικό εκάστης εξ αυτών.

(2) Γλωσσική Επεξεργασία του κειμένου

Ακολουθεί η πλήρης γλωσσική επεξεργασία του αποσπάσματος, λεξιλογική, γραμματικο-συντακτική, που πρέπει να γίνεται πάνω στο μεταγραμμένο αυτό κείμενο. Χρήση λεξικού, γραμματικής, συντακτικού και των σχολικών υποδείξεων.

—Τώρα αρχίζουν να φαίνονται όλα (: τα συναπτόμενα και τα διακρινόμενα· οι αρμοί, οι αρμονίες και οι συμμετρίες —η ποιητική τέχνη), και έτσι ασκείται ο μαθητής να αναγνωρίζει πώς συντάσσονται τα λεγόμενα και τα νοούμενα, *σύμφωνα με τη βούληση του ποιητή του ίδιου*, με τη μικρότερη δυνατή δική μας παρέμβαση. Γιατί στις συντακτικές επιλογές του ποιητή διαφαίνεται η συνθετική του βούληση: στο μέτρο που, στην αρχαιοελληνική "περίοδο", τα κύρια νοήματα εκφράζονται *ως κύριες προτάσεις*, τα δευτερεύοντα, *ως δευτερεύουσες προτάσεις*, τα

τριοτεύοντα, ως μετοχικές (επιρρηματικές) φράσεις (οι άλλες λεπτομέρειες γίνονται εμπρόθετοι και άλλοι προσδιορισμοί) κ.ο.κ., οι συντακτικές επιλογές αυτόματα συνιστούν και συνθετικές επιλογές. "Εκφραση" και "νόημα" δεν είναι παρά δύο όψεις του αυτού νομίσματος.

(3) *Η φιλολογική ανάγνωση δεν είναι παρά σύνθεση των στοιχείων του παραδοσιακού Trivium: της Γραμματικής, της Λογικής, και της Ρητορικής.*

Το πέραςμα από τη "γραμματική" στη "λογική" σύνταξη διδάσκει το παιδί ότι η ανάγνωση της ποίησης δεν είναι μια υπόθεση τόσο υποκειμενική όσο πιστεύουν οι πολλοί. Αρκεί, μένοντας στα καθαρώς ενδοκειμενικά δεδομένα, και αποκλείοντας οποιαδήποτε δική μας συμπλήρωση των κενών τους, να μάθουμε να ακούμε τη φωνή του ποιητή. Και η φωνή αυτή, ως λόγος, είναι γλώσσα και λογική συνάμα.

[Οι στοιχειώδεις γνώσεις της τυπικής λογικής —απολύτως απαραίτητες για πάντα "φιλόλογο"— διδάσκουν ότι η πορεία που ακολουθεί ένα ποίημα δεν διαφέρει από εκείνην του συλλογισμού: ο ακροατής κατευθύνεται είτε από το όλο προς τα μέρη (λογική παραγωγή), είτε από τα μέρη προς το όλο (λογική επαγωγή), είτε κινείται σύμφωνα με κάποιο άλλο από τα γνωστά λογικά σχήματα. Ευτυχώς ο προηγούμενος αιώνας έχει απομακρυνθεί για τα καλά από την παροδική εικόνα του ρομαντισμού, που ήθελε τον ποιητή μαινόμενο φορέα της τυφλής του έμπνευσης...]

Εκτός από τη Γραμματική και τη Λογική θα καλέσουμε σε βοήθεια του αναγνώστη και τη Ρητορική. Ιδού, λοιπόν, συμπληρωμένο το trivium της ανά τους αιώνες φιλολογικής τέχνης. Γιατί η ρητορική δεν είναι (όπως την διέβαλε ο ρομαντισμός) απλή διακόσμηση ή ενδυματολογική πολυτέλεια —ενώ η ουσία, τάχα, βρισκόταν αλλού. Η ρητορική είναι ένα σύστημα διαχείρισης των εμφάσεων του κειμένου —των εμφάσεων είτε μεταξύ των λογικών μονάδων είτε στο εσωτερικό τους. Με τα "σχήματά" της και με τη σοφή χρήση των μορίων, απομακρύνονται οι εκφραστικές αμφισημίες, και ο λόγος γίνεται πεντακάθαρος —εκτός, φυσικά, στα σημεία εκείνα, όπου η αμφισημία εσκεμμένα επιδιώκεται, για να

υπηρετήσει κάποιον ποιητικό στόχο (που και αυτός πρέπει να ευρεθεί και να δηλωθεί).

Η φιλολογική ανάγνωση αποτελεί μια σχετικώς απλή τεχνική, που, με τη σωστή άσκηση, μπορεί να κατακτηθεί από όλους —εφόσον δεχτούμε ότι οι αρχαίοι έγραφαν για κάποιον προνομιακό, αλλά για τον μέσο αναγνώστη. Όλοι πρέπει να μπορούν να διαβάσουν *quid poeta ait, ut poeta ait*.

Η ανάγνωση αυτή αποτελεί προαπαιτούμενο της *φιλολογικής ερμηνείας* —της διαδικασίας δηλαδή εκείνης, κατά την οποία ο επαγγελματίας φιλόλογος επικαλείται και στοιχεία της αρχαιότητας εξωκειμενικά: ιστορικά, θρησκευολογικά, αρχαιολογικά, κ.λ.π), για να συμπληρώσει τα κενά που αφήνει η φιλολογική ανάγνωση. Η ερμηνεία, ως σύνθεση τόσων στοιχείων, δεν είναι δυνατή χωρίς προσφυγή στην επιστημονική βιβλιογραφία και σπανίως είναι εντελώς αναπόφευκτη για τη φιλολογική δουλειά του σχολείου.

Βιβλιογραφία

Περισσότερες λεπτομέρειες για τη φιλολογική ανάγνωση, ως την τεχνική που περιέγραψα, βλέπε I.N. Καζάζη,

I.N. Καζάζη, Αρχαία Ελληνικά: συναίνεση και εγρήγορση, «Φιλολόγος» τ.75 (1994), σ.21-36 αναδημοσιευμένο στην Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία, Τόμος Α', Η Βιβλιοθήκη του «Φιλολόγου», Φιλολόγος, Θεσσαλονίκη 1999, σ.273-288.

Αρχαιοελληνικός πεζός λόγος, Θεσσαλονίκη: Ζήτη 1992

Λυρική Ποίηση, Ο αρχαϊκός λυρισμός ως μουσική παιδεία, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη: Βάνιας 2000